

Manhaj Haji Abdul Rahman Lubuk Tapah dalam Penulisan Fiqh: Kajian terhadap Kitab Pedoman Solat Berjemaah

Nik Yusri Musa, Ahmad Murshidi Mustapha & Nur Azuki Yusuff

Pusat Pengajian Bahasa dan Pembangunan Generik
Universiti Malaysia Kelantan, Kampus Bachok, 16300 Bachok, Kelantan, Malaysia

Abstrak: Perkembangan institusi pengajian pondok di negeri Kelantan telah melahirkan ramai para ulama khususnya dalam pengajian ilmu Islam berkonsepkan *turath*. Ulama tempatan yang mendalamai ilmu Islam telah menyumbang melalui institusi ini samada dengan menubuh sendiri institusi pondok ataupun mengajar di pondok yang telah sedia ada. Kajian ini membentangkan biografi khusus Tuan Guru Haji Abdul Rahman Lubuk Tapah, Pasir Mas, Kelantan dan manhaj penulisan kitab beliau iaitu *Pedoman Solat Berjemaah*. Beliau dilihat sebagai seorang penyumbang besar dalam pendidikan institusi pondok di Kelantan dan pengaruh beliau masih terasa sehingga kini dengan peninggalan kitab-kitab yang dikarangnya. Kajian ini umumnya berbentuk kajian perpustakaan yang sempel utama adalah kitab *Pedoman Solat Berjemaah*. Manhaj yang dibawa oleh beliau memudahkan para pembaca dan penuntut untuk memahami isi kandungan dan permasalahan yang berkaitan dengan fiqh solat berjemaah. Konsep yang pelbagai ditunjuk oleh Haji Abdul Rahman menjadikan kitab beliau sebagai tatapan dan rujukan terutamanya dalam institusi pengajian pondok sehingga kini.

PENGENALAN

Biografi Haji Abdul Rahman: Haji Abdul Rahman bin Che Wan bin Senik bin Haji Mamat bin Lebai Latif, dilahirkan pada tahun 1902 bersamaan 1320 hijrah. Keturunan beliau dapat di kesan sehingga ke generasi kelima bermula daripada ayah beliau Haji Che Wan, kemudian Senik, Haji Mamat, Abdul Latif dan Abdullah. Menurut Haji Mat Daud, satu-satunya adik kepada Haji Abdul Rahman yang masih hidup, moyang beliau iaitu Abdul Latif merupakan seorang yang pandai dalam ilmu al-Quran.¹ Dengan kelebihan beliau dalam ilmu al-Quran, beliau telah dilantik sebagai pengajar al-Quran di istana Pattani². Hasil daripada perkahwinan dengan seorang perempuan di Kampung Salor, Pasir Mas, beliau dikurniakan dua orang anak lelaki iaitu Haji Mamat dan Haji Ismail. Manakala Haji mamat setelah berkahwin dikurniakan tujuh orang anak iaitu Che Lah, Saman, Deraman, Mat Sih, Senik, Zainab dan Che Membaru. Daripada Senik inilah yang telah melahirkan keturunan Haji Abdul Rahman³.

Haji Che Wan, anak kepada Senik yang adalah ayahnya kepada Haji Abdul Rahman merupakan seorang yang terpengaruh di kampung beliau. Menurut sumber, beliau mempunyai hanya dua beradik sahaja. Perkahwinan beliau tidak dapat dipastikan berapa kali dan juga berapakah bilangan sebenar isteri-isteri beliau. Hanya beberapa nama isteri beliau yang diketahui iaitu ibu kandung kepada Haji Abdul Rahman sendiri iaitu Hajjah Kalthum,

ibu kepada Haji Mat Daud, satu-satunya adik beliau yang masih hidup dan bermastautin di Mekah, iaitu Hajjah Maimunah. Hajjah Maimunah merupakan isteri kedua terakhir Haji Che wan yang dikahwin beliau. Isteri beliau ini juga pernah berkahwin sebelum berkahwin dengan Haji Che Wan dan telah dikurniakan seorang anak, akan tetapi meninggal lebih awal sebelum perkahwinan dengan Haji Che Wan. Antara isteri-isteri lain beliau yang hanya diketahui nama mereka ialah Khadijah dan Wo Lijoh⁴.

Daripada perkahwinan beliau dengan Hajjah Kalthum, mereka dikurniakan tiga orang anak iaitu Che Mariam, Haji Abdul Rahman dan Sa'diah. Perkongsian hidup dengan Hajjah Maimunah, mereka dianugerah seorang anak lelaki iaitu Haji Mat Daud. Haji Che Wan juga dikurniakan seorang anak perempuan yang diberi nama Che Fatimah hasil perkahwinan beliau dengan Khadijah⁵. Maka kesemua anak beliau adalah lima orang dengan dua orang lelaki dan tiga orang perempuan.

Haji Abdul Rahman lebih dikenali dengan panggilan ‘*babo*’, ganti nama panggilan yang kebiasaannya digunakan kepada ulama-ulama di Pattani. Panggilan ini digunakan oleh anak cucu beliau dan panggilan ini terbawa ke dalam masyarakat sekitar dan sehingga akhirnya menjadi panggilan rasmi kepada beliau⁶. Beliau juga dikenali dengan ‘*Tok Guru Haji Abdul Rahman kitab*’ atau sinonimnya dengan loghat Kelantan iaitu, ‘*Tok Guru Haji Drome kitab*’. panggilan ini membezakan

dengan besan beliau yang juga guru al-Quran di pondok tersebut iaitu Haji Abdul Rahman bin Haji Ngah. Guru al-Quran ini lebih dikenali dengan panggilan ‘*Tok Guru Haji Abdul Rahman quran*’. Selain itu, bagi masyarakat luar, Haji Abdul Rahman juga dikenali dengan panggilan ‘*Pok Mudo Haji*’⁷. Ketokohan beliau termasuk dalam kalangan ulama terkenal di negeri Kelantan yang seangkatan dengan Haji Che Hasan Lemal, Haji Abdullah Lati, Haji Abdullah Bunut Sarang Burung, Haji Muhammad Nor But, Dato’ Haji Muhammad Nor Penambang dan ramai lagi⁸.

Haji Abdul Rahman mendirikan rumah tangga yang pertama dengan Hajjah Nik Nab bt Nik Mahmud yang berasal dari Kampung Padang Jelapang, semasa beliau berumur 24 tahun dan isteri beliau ketika itu berumur 17 tahun⁹. Hasil perkahwinan dengan isterinya yang pertama, Hajjah Nik Nab Bt. Haji Nik Mud, beliau telah dikurniakan tujuh orang anak iaitu, Hajjah Halimah, Haji Abdullah, Haji Ahmad, Hajjah Aminah, Hajjah Aisyah, Hajjah Aidah, Hajjah Aliyah.

Daripada tujuh orang anak beliau dengan Hajjah Nik Nab bt Haji Nik Mud, tiga orang daripada mereka telah meninggal dunia. Haji Ahmad telah meninggal pada tahun 2000, Hajjah Aliyah pada tahun 2008 dan menyusul selepas itu Haji Abdullah pada April 2008. Manakala isteri beliau ini telah meninggal sekitar tahun 1950an kerana sakit.

Haji Abdul Rahman mendirikan rumah tangga untuk kali kedua pada tahun 1960 dengan Wan Mas bt Thohir yang berasal dari Kampung Padang Tok Lar, Pasir Mas. Perkahwinan mereka berakhir dengan perceraian pada tahun 1969¹⁰. Manakala dengan isterinya yang kedua beliau ini, mereka tidak dikurniakan zuriat. Orang yang memainkan peranan dalam menyatukan mereka berdua adalah Che Daud yang merupakan penggawa Kampung Lemal ketika itu. Setelah sekian lama berkongsi hidup, beliau dan Wan Mas pun bercerai. Setelah bercerai sehingga kematian Haji Abdul Rahman, Wan Mas masih lagi tinggal di Pondok Lubuk Tapah. Wan Mas meninggal dunia pada tahun 2011 yang lalu kerana sakit tua¹¹.

Pada tahun 1969, beliau berkahwin untuk kali ketiga dengan Hajjah Zainab Bt. Mamat yang berasal dari Kampung Tandok Kubang Serdang, Bukit Panau. Ketika itu, beliau telah berumur 65 tahun dan isteri beliau berumur 21 tahun. Orang yang memainkan peranan dalam perkahwinan mereka adalah anak beliau sendiri iaitu Haji Abdullah. Perkongsian hidup mereka berdua maka dikurniakan tiga orang anak pula iaitu, Haji Abdul Rahim, Adnan, Asyirah¹².

Daripada ketiga-tiga isteri beliau, hanya Hajjah Zainab sahaja yang masih hidup sehingga sekarang. Hajjah Zainab yang dilahirkan pada tahun 1948 ini, merupakan seorang qariah dan pernah layak untuk ke pertandingan tilawah al-quran peringkat Kelantan dan beliau juga pernah memenangi pertandingan

peringkat zon. Masih lagi aktif dalam mengajar al-quran yang dihadiri bukan sahaja dari kalangan warga pondok tersebut bahkan juga daripada masyarakat luar.¹³

Pendidikan dan Guru-guru: Suasana agama dalam keluarga Haji Abdul Rahman adalah salah satu pendorong kepada kejayaan beliau dalam pendidikan agama. Latarbelakang keluarga yang bercorak agama membentuk semangat dan keinginan beliau untuk belajar dan menguasai ilmu agama lebih-lebih lagi ayahnya beliau merupakan seorang imam di kampung tersebut. Dalam usia tujuh tahun, beliau dihantar ke sekolah Melayu Pasir Mas dan belajar di sana selama lima tahun. Setelah tamat pengajian selama lima tahun di sekolah Melayu, beliau dihantar untuk berguru dengan seorang ulama terkenal ketika itu iaitu Haji Muhammad Yusuf bin Ahmad al-Kelantani atau lebih dikenali dengan nama Tok Kenali. Haji Abdul Rahman dihantar ke Pondok Kampung Paya, Kubang Kerian untuk belajar dengan Tok Kenali selama lebih kurang empat hingga lima tahun¹⁴.

Ketika belajar dengan Tok Kenali, beliau belajar kitab-kitab kecil dan selepas daripada itu Tok Kenali sendiri yang menyuruh Haji Abdul Rahman ke Pondok Padang Jelapang¹⁵. Pengajian beliau di Pondok Padang Jelapang yang letaknya kira-kira 3 kilometer dari rumah beliau, selama lebih kurang enam tahun, menonjolkan lagi keilmuan beliau. Ketika masih belajar di pondok tersebut dengan Haji Wan Ahmad bin Wan Abdul Halim, beliau telah diberi kepercayaan untuk menjadi salah seorang tenaga pengajar di pondok berkenaan. Di samping belajar, dalam masa yang sama beliau memikul amanah untuk menyampaikan ilmu-ilmu agama di sana¹⁶. Maka dapat disimpulkan bahawa guru-guru kepada Haji Abdul Rahman di sekitar Kelantan sebelum beliau ke Mekah ialah Haji Muhammad Yusuf Ahmad (1870-1933 M), Haji Wan Ahmad bin Wan Abdul Halim (1861-1934 M), Haji As'ad bin Haji Daud Kangkong (1886-1941 M), Haji Yaakub bin Ismail (1892-1971 M) dan Tok Ajong Sumatera.

Pada tahun 1927 dalam lingkungan umur 25 tahun, Haji Abdul Rahman berangkat ke Tanah Suci Mekah untuk meneruskan pengajian di sana. Berbekalkan perbelanjaan dari hasil titik peluh beliau, keluarga dan saudara mara, beliau dan isteri berangkat ke Mekah dan menghabiskan masa pengajian di sana selama empat tahun. Dalam masa yang sama, beliau sempat belajar dengan para ulama yang masyhur pada ketika itu sepanjang pengajian di Mekah. Antara ulama-ulama yang sempat beliau berguru dengan mereka ialah Syeikh Ali al-Maliki (1870-1949 M), Syeikh Syed Abbas (1868-1934 M), Syeikh Umar Hamdan (1875-1949 M), Syeikh Muhammad Mukhtar al-A'thori Bogor (meninggal 1930 M), Syeikh Uthman Jalaluddin (1880/1882-1952 M), Tuan Guru Haji Syafie Kedah¹⁷ (meninggal 1953 M), Syeikh Mohd Ahyad bin

Mohd Idris, Syeikh Ismail bin Abdul Qadir al-Fathani, Syeikh Said al-Yamani.

Penguasaan beliau dalam ilmu agama mencakupi semua sudut. Kepakaran beliau dalam ilmu faraid terutamanya agak menonjol sehingga pada masa tersebut di kawasan Pasir Mas, masalah faraid akan diajukan kepada beliau untuk diselesaikan¹⁸. Pernah beliau didampingi oleh Dato' mufti Haji Ahmad Maher bin Haji Ismail bagi membuat perbincangan dalam masalah pusaka¹⁹. Pada sekitar awal tahun 1930an hingga akhir 1950an, Haji Abdul Rahman merupakan ulama yang tergolong bersama dengan beberapa ulama yang masyhur yang sezaman dengan beliau sekitar jajahan Pasir Mas. Antara mereka ialah Haji Awang, Kampung Cherang atau Kampung Mat Lajin, Pak The Haji Yunus, Kampung Sakar, Haji Abdullah, Tal Tujuh, Haji Abdul Rahman, Tepi Sungai Tendong, Haji Ahmad, Batu Tiga dan Haji Abdullah, Lati²⁰.

Murid-murid dan Karya: Ketinggian ilmu dan kesungguhan beliau dalam melahirkan para ulama pelapis telah terbukti dengan lahirnya beberapa ulama yang masyhur. Selain daripada anak beliau sendiri iaitu Haji Abdullah yang seterusnya menjadi pengganti beliau dalam menerajui pondok tersebut, beberapa orang lagi yang masyhur dalam meneruskan perjuangan ilmu hasil daripada usaha Haji Abdul Rahman.

Sebilangan ramai daripada murid-murid Haji Abdul Rahman berjasa dalam bidang keilmuan sebagaimana beliau, antara daripada mereka ialah, Ustaz Haji Husin Ibrahim (bekas ADUN Bukit Tuku), Haji Hasan Che Musa (bekas imam tua masjid Pengkalan Chepa), Haji Daud bin Haji Abdullah Jambul, mubaligh dan guru di Pondok Perangkap, Bunut Susu, guru kelas tafaqquh di Masjid Muhammadi di Kota Bharu dan ahli Jemaah MAIK (meninggal 1990), Haji Zakaria Soh, imam Keliwat, Tanah Merah, Haji Ja'far bin Sulaiman, buka pondok di Kertau Temerloh, Pahang, Haji Yusuf bin Haji Ya'qub, imam Lubok Tapah, Pasir Mas²¹, Haji Rahim, Pondok Aur Cina, Pasir Mas²². Selain daripada melahirkan para ilmuwan yang masyhur dengan ilmu agama, Haji Abdul Rahman juga meninggalkan beberapa buah hasil karangan yang digunakan sehingga kini. Kitab-kitab yang ditinggalkan oleh beliau ialah:

- Pedoman Solat Berjemaah
- Kemanisan Sembahyang
- Kelabaan Masa Kerana Menuntut Sentosa

Semua kitab ini ditulis dengan menggunakan tulisan jawi dan bahasa yang digunakan ialah bahasa Melayu yang sering digunakan di negeri Kelantan²³.

Sumbangan: Haji Abdul Rahman sebagai pelopor institusi pondok di Kampung Lubuk Tapah telah

menghidupkan suasana keilmuan yang bercorak tradisi. Bertahannya pondok yang diasas oleh beliau sehingga kini, menjadi simbol kebanggaan rakyat Kelantan umumnya dan masyarakat kampung tersebut khususnya. Sumbangan ilmu yang dicurahkan oleh beliau digunakan sehingga kini samada dari sudut karangan beliau ataupun juga para pelajar hasil keluaran pondok beliau.

(1) Bidang Keilmuan: Dalam konteks keilmuan, dapat disimpulkan bahawa bidang keilmuan adalah salah satu usaha beliau yang paling besar yang dicurah dan ditinggalkan untuk masyarakat umumnya. Dengan karya beliau yang ditinggalkan, masih lagi digunakan sehingga kini bahkan penerimaan masyarakat dengan karangan beliau amat memberangsangkan. Curahan ilmu oleh beliau juga telah melahirkan sejumlah tokoh dan ilmuwan Islam yang menyambung perjuangan ilmu. Antara sumbangan keilmuan beliau yang masih dapat dikehafalan sehingga kini adalah melalui penubuhan Pondok Lubuk Tapah yang masih utuh berdiri. Hasil yang dikeluarkan mampu meneruskan kembali perjuangan dakwah beliau sehingga ke hari ini.

Seawal-awal kembalinya beliau dari Mekah setelah empat tahun berada di sana, beliau mencurahkan ilmu bukan sahaja di pondok beliau bahkan tempat-tempat sekitar juga turut dikunjungi dalam menabur bakti kepada masyarakat. Secara umumnya beliau banyak mengajar dalam pondok beliau daripada mengajar di luar²⁴. Ilmu yang dicurahkan oleh beliau tidak hanya dalam bidang usuluddin dan fiqh sahaja, akan tetapi beliau juga antara guru yang menekankan aspek kerohanian. Dalam tahun 70an, beliau banyak mengajar *Kitab Hikam* yang merupakan salah sebuah kitab tasawuf yang masyhur. Beliau meneruskan pemurnian rohani melalui kitab ini di pondok beliau sehingga meninggal dunia²⁵.

Pengajaran beliau terang dan jelas sehingga berada di luar sekalipun boleh menadah kitab dengan baik. Waktu pengajaran beliau berdisiplin dan teratur. Selepas Subuh hingga jam sembilan adalah untuk murid-murid baru, jam sepuluh hingga jam dua belas tengahari untuk murid-murid peringkat pertengahan dan tinggi, selepas Zohor untuk kaum ibu, selepas Asar untuk golongan tinggi dan selepas Maghrib untuk umum²⁶. Haji Abdul Rahman juga menyediakan waktu-waktu yang khusus untuk golongan-golongan yang tertentu. Beliau memperuntukkan untuk orang kampung pada setiap hari Selasa di antara Zohor hingga Asar. Pada tiap-tiap hari Ahad untuk murid-murid tua yang telah pun membuka pondok atau yang telah menjadi imam²⁷. Beliau mengajar dalam pelbagai bidang dan antara kitab yang diajar oleh beliau ialah²⁸:

- Nahu: *Matn al-Ajurumiah, Mukhtasar, Mutammimah, Ibn A'kil, Yasin,*

- Tafsir: *Syeikh Khalid Al-Jalalain, Kitab al-Tashil, al-Nasafi, al-Baidhawi*
- Hadis: *Al-Minwatta'*
- Fiqh: *Fath Mu'in, Fath al-Qarib, Fath al-Wahab, al-Mahalli, Jami' al-Jawami', Bughyat al-Tullab, I'anat al-Thalibin, al-Bajuri, Tuhfat al-Tullah, al-Tahrir Hikam Ibn A'thaillah, Hidayat al-Salikin, Ihya' Ulum al-Din*
- Tasawuf: *Fath al-Majid*
- Tauhid: *Ittihad al-Wafa'*
- Sejarah: *Al-Ashbah wa al-Nazhair*
- Usul Fiqh:

(2) Bidang Dakwah: Penubuhan Pondok Lubuk Tapah oleh beliau pada tahun 1932 merupakan salah satu wasilah dalam penyampaian dakwah kepada masyarakat sekitar khususnya dan umumnya untuk masyarakat luar. Pengajian yang dijalankan sepanjang hari berbentuk kuliah umum dan khusus diikuti oleh segenap lapisan masyarakat. Skop dakwah yang digunakan oleh beliau tidak tertumpu kepada aktiviti pengajaran di pondok beliau sahaja. Dakwah secara penulisan juga digunakan melalui karangan beliau yang digunapakai sehingga kini iaitu *Pedoman Solat Berjemaah, Kelabaan Masa kerana Menuntut Sentosa dan Kemanisan Sembahyang*. Selain daripada aktiviti dakwah melalui pengajaran khusus di pondok dan karangan kitab beliau, Haji Abdul Rahman masih menggunakan mimbar masjid di Masjid Lubuk Tapah itu. Selaku imam masjid berkenaan, beliau menggunakan mimbar tersebut sebagai ruang penyampaian ilmu dan nasihat terutamanya pada hari Jumaat²⁹. Beliau pernah ditawarkan jawatan kadi beberapa kali oleh Dato' mufti Haji Ahmad Maher tapi ditolak dengan alasan beliau sibuk³⁰.

(3) Bidang Politik: Penglibatan Haji Abdul Rahman dalam bidang politik bukan sekadar penglibatan sebagai ahli ataupun penyokong yang biasa. Sokongan padu yang diberikan oleh beliau kepada Parti Islam Semalaysia (PAS), tidak berbelah bagi, bahkan beliau sering dikunjungi oleh pemimpin-pemimpin parti ketika itu dan salah seorang daripada mereka adalah Haji Abdul Hadi, presiden PAS kini. Disebabkan faktor umur yang meningkat dan lebih-lebih lagi kerana ingin menjaga institusi pondok yang diasas, beliau mengurangkan keaktifan dalam parti tersebut³¹.

(4) Bidang Kemasyarakatan: Sebagai orang yang disegani bukan sahaja di Kampung Lubuk Tapah, Haji Abdul Rahman diberi kepercayaan dalam segenap aspek yang melibatkan kemaslahatan masyarakat. Beliau antara yang berjasa dalam pembinaan jambatan yang menghubungkan antara Kampung Lubuk Tapah dan Kampung Surau iaitu

kampung bersebelahan yang dipisahkan oleh sungai³².

Pembinaan Masjid Lubuk Tapah juga adalah satu sumbangan yang besar kepada masyarakat sekitar terutamanya dalam menjalankan aktiviti keagamaan. Berikutan runtuhan surau di Kampung Surau, yang menjadi tumpuan masyarakat sekitar termasuk masyarakat Kampung Lubuk Tapah, maka didirikan sebuah surau di Kampung Lubuk Tapah yang dikini masih boleh dilihat berada di hadapan rumah *Allahyarham* Haji Abdullah. Setelah pertambahan penduduk dan keperluan yang makin bertambah, maka dibina masjid yang lebih luas untuk menampung kapasiti jemaah yang ramai dalam satu-satu masa³³.

Kemurahan hati beliau dapat dilihat dengan sumbangan yang selalu dihulurkan terutamanya kepada mereka yang akan menuaikan fardhu haji. Beliau juga selalu menghantar orang-orang kampung beliau ke Mekah melalui Pulau Pinang, akan tetapi pada tahun 1952 oleh kerana tanggungjawab mengajar di pondok lebih diutamakan, beliau telah mengamanahkan urusan penghantaran tersebut kepada Haji Yusuf bin Haji Taib³⁴. Jemputan orang ramai juga tidak dihamparkan. Kadang-kadang sanggup berjalan kaki lebih daripada sepuluh batu untuk memenuhi jemputan mereka³⁵.

Kematian: Tanggal 27 Jamadilakhir 1409 Hijriyyah bersamaan 4 Februari 1989 Haji Abdul Rahman dijemput mengadap Ilahi sekitar jam 2.45 petang pada hari Sabtu. Solat jenazah pertama dilakukan di rumah *Allahyarham* sendiri dengan kehadiran yang terlalu ramai sehingga papan rumah terpaksa ditahan dengan kayu lain kerana hampir runtu. Setelah itu jenazah disolatkan pula beberapa kali di Masjid Lubuk Tapah oleh hadirin yang hadir untuk memberi penghormatan terakhir kepada beliau. Anak *Allahyarham* sendiri iaitu Haji Abdullah yang mengimami solat jenayah ayahnya beliau itu³⁶.

Haji Abdul Rahman di kebumikan keesokan hari kematian beliau iaitu hari Ahad pada waktu pagi sekitar jam 9.00 pagi dalam perkaraan Masjid Lubuk Tapah. Pengebumian ini kerana menuaikan wasiat beliau untuk dikebumikan dalam perkaraan masjid. Cetusan idea ini selepas beliau ke Mesir pada tahun 70an dan melihat sendiri kebanyakan ulama-ulama di sana dikuburkan di perkaraan masjid³⁷. Pemergian beliau dalam usia 87 tahun itu meninggalkan jasa dan sumbangan yang besar kepada warga Lubuk Tapah khususnya dan masyarakat umumnya. Beliau meninggalkan seorang balu iaitu Hajjah Zainab binti Mamat dan sepuluh orang anak hasil perkongsian dengan isteri yang pertama dan ketiga.

Format Penyusunan Kitab Pedoman Solat Berjemaah: Penyusunan sesebuah karya mengikut susunan yang teratur dan sistematik merupakan format yang digunakan oleh setiap pengarang bagi

memastikan penulisan mereka difahami. Melalui kitab Pedoman Solat Berjemaah ini, penulis dapat merumuskan beberapa format yang digunakan oleh beliau sebagaimana berikut:

(1) Bahagian Pendahuluan: Pada pendahuluan kitab, pengarang memulakan dengan pujian kepada Tuhan sekalian alam dan selawat serta salam ke atas junjungan besar Nabi Muhammad S.A.W. Seterusnya pengarang menjelaskan sebab yang mendorong beliau untuk menulis kitab ini dengan katanya:

Maka tatkala melihat hamba akan setengah saudara-saudara hamba yang menunaikan sembahyang berjemaah pada sesetengah tempat hal keadaan meninggalkan mereka itu akan adab-adab baginya, maka bergerak fikiran hamba akan menuliskan satu risalah yang menyata ia akan setengah adab-adab yang tertentu baginya supaya dapat kelebihannya bagi mereka ituhan terpelihara daripada batal sembahyang mereka itu sekira-kira mengamat-amat mereka itu.”

Kerendahan diri pengarang dapat dilihat melalui kata-katanya dalam pendahuluan tersebut. Ganti nama ‘hamba’ yang merujuk kepada diri beliau adalah salah satu penggunaan ganti diri yang meluas digunakan di negeri Kelantan. Kalimah ini adalah salah satu ganti diri yang agak beradab apabila seseorang bercakap dengan orang lain. Selain itu, beliau juga menggunakan perkataan ‘saudara-saudara hamba’ dan tidak dengan perkataan anak-anak murid atau mana-mana istilah yang menunjukkan mereka yang di bawah jagaan atau seliaan beliau.

Di awal pendahuluan kitab tersebut juga, beliau menjelaskan pembahagian kitab kepada beberapa bahagian tertentu yang dinamakan ‘fasl’, dengan kata beliau: “dan hamba susunkan di dalamnya tiga fasl dan satu khatimah (penutup)”. Harapan daripada beliau dan seterusnya menjadi satu doa agar karya ini bermanfaat untuk diri beliau sendiri dan juga sekalian pembacanya serta mengharapkan apa yang dikarangnya itu ikhlas dalam mencari keredhaan Allah. Lihat kata-kata beliau: “...dan akan Allah Taala jua hamba pohonkan bahawa memberi manfaat Ia dengan ini risalah bagi hamba sendiri dan bagi sekalian pembacanya dan bahawa menjadi Ia akan dia ikhlas menuntut keredhaanNya...”.

(2) Bahagian Isi Kandungan: Pengarang telah membuat susunan dalam kitab beliau dengan bentuk yang agak sistematik. Ini dapat dilihat melalui penjelasan awal daripada beliau lagi bahawa kitab ini dibahagikan kepada tiga fasl (ceraian) dan satu khatimah (penutup). Pembawakan beliau dalam setiap awalan bab dijelaskan dengan teliti. Berikut merupakan cara penjelasan beliau pada setiap awalan bab yang telah ditetapkan:

“fasl yang pertama pada menyatakan hukum solat berjemaah dan kelebihannya”.

“fasl yang kedua pada menyatakan syarat-syarat bagi sah qudwah (mengikut imam)”

“fasl yang ketiga pada menyatakan adab sembahyang berjemaah”. “(khatimah) dan bermula segala uzur sembahyang jemaah banyak”.

Pada fasl yang pertama, pengarang menjelaskan hukum bagi solat berjemaah mengikut pandangan yang berbeza-beza di kalangan ulama muktabar dan mentarikhkan satu pendapat yang paling kuat. Di samping itu, pengarang membawa beberapa hadis, serta kisah-kisah yang berkaitan dengan kelebihan solat berjemaah sebagai penguat terhadap tuntutan bagi mengerjakan solat berjemaah. Fasl yang kedua disusuli dengan syarat-syarat sah qudwah yakni mengikut imam. Beliau menyusun 12 syarat yang berkaitan dengan qudwah beserta dengan masalah-masalah dan jawapan yang berkaitan dengan syarat-syarat tersebut. Manakala fasl yang ketiga menekankan perkara yang berkaitan dengan adab-adab sembahyang berjemaah.

(3) Bahagian Penutup: Haji Abdul Rahman tidak menutup karya beliau tersebut dengan bahagian penutup yang khusus. Bahkan beliau tidak merumuskan intipati perbincangan dalam kitab beliau pada bahagian penutup. Akan tetapi, pengarang telah meletakkan satu perkara penting yang berkaitan dengan solat berjemaah iaitu keuzuran untuk solat berjemaah. Beliau telah menggariskan sembilan belas bentuk uzur yang dibenarkan oleh syara’ untuk tidak menghadiri solat berjemaah, dengan kata beliau: “(khatimah) dan bermula segala uzur sembahyang berjemaah banyak...”.

Di samping itu, beliau menerangkan beberapa kaifiat amalan yang menjadi kebiasaan masyarakat Melayu secara umumnya beserta dengan doa-doa yang sepatutnya. Di akhir bahagian ini, Haji Abdul Rahman menjelaskan kaifiat membaca doa Nisfu Syaaban, kaifiat membaca Surah Yaasin empat puluh satu kali dan kaifiat solat hajat. Ketiga-tiga perkara tersebut menjadi amalan turun-temurun dan berterusan hingga kini dalam kalangan masyarakat Melayu. Beliau menyusun ketiga-tiga perkara tersebut dengan sistematis dengan disertakan tajuk yang khusus. Lihat contoh berikut:

“Ini kaifiat membaca doa Nisfu Syaaban”.

“Ini kaifiat baca surah Yasin empat puluh satu kali”.

“Ini kaifiat sembahyang hajat”.

Pengarang telah meletak baris bagi setiap doa yang dikemukakan untuk setiap tiga perkara tersebut dan hal ini sememangnya akan memudahkan para pembaca. Akan tetapi beliau tidak menterjemahkan makna bagi doa-doa berkenaan. Penulis berpendapat bahawa hal ini menyukarkan para pembaca yang tidak mahir dalam bahasa Arab untuk memahami doa-doa tersebut.

Metodologi Penulisan Kitab Pedoman Solat Berjemaah: Melalui kajian dan penelitian, penulis mendaptati metodologi yang digunakan oleh Haji

Abdul Rahman dalam karya beliau iaitu *Pedoman Solat Berjemaah* memudahkan para pembaca untuk memahaminya dan seterusnya menunjukkan kelainan pada karya beliau ini. Berikut antara metodologi yang digunakan oleh pengarang yang mempunyai beberapa kelainan tersendiri berbanding karya-karya lain yang seumpamanya.

(1) Penerangan berkaitan Hukum Solat Berjemaah melalui Khilaf Para Ulama: Kedudukan solat berjemaah dalam Islam adalah perkara yang penting dan dititikberatkan lebih-lebih lagi terhadap golongan lelaki yang aqil baligh. Pengarang telah menyebut beberapa pendapat ulama berkaitan dengan hukum solat berjemaah dengan katanya:

...dan disyara'kan solat berjemaah kemudian daripada berpindah Nabi ke Madinah dan ialah ketentuan umat ini seperti Jumaat dan kedua hari raya dan iaitu sunat muakkad di sisi Rafi'e, kata qil sunat kifayah, kata qil fardhu ain dan terlebih sah di sisi Nawawi fardhu kifayah....

Selain menyebut perbezaan pendapat ulama berkaitan hukum solat berjemaah, pengarang menguatkan hukum fardhu kifayah melalui pentarjhan pendapat di sisi al-imam al-Nawawi. Sesuai dengan kaedah dalam konteks mentarjihkan hukum yang khilaf dalam mazhab Syafi'e, maka didahului dengan pendapat daripada al-imam al-Nawawi.

(2) Penerangan berkaitan Kelebihan Solat Berjemaah dengan Hadis Rasulullah S.A.W.: Antara bentuk metodologi yang diguna oleh pengarang ialah menjelaskan kelebihan solat berjemaah melalui hadis-hadis Rasulullah S.A.W. Kaedah yang dibawa oleh pengarang dalam menyebut hadis-hadis yang berkaitan dengan kelebihan solat berjemaah adalah melalui dua kaedah. Kaedah yang pertama ialah dengan menyebut matan hadis beserta maksudnya dan kaedah yang kedua adalah dengan hanya menyebut makna bagi hadis sahaja.

Pengarang juga tidak menyebut darjah bagi hadis-hadis tersebut. Walaubagaimanapun, beliau tidak meninggalkan keadaan hadis-hadis yang dinukilkannya itu tanpa ikatan perawi-perawinya. Pengarang akan menyertakan perawi bagi hadis-hadis berkenaan sebagai penguat kepada hujah dan juga rujukan status darjah hadis.. Antara hadis yang disebut matan beserta dengan maksudnya, ialah hadis yang diriwayatkan oleh al-Imam al-Bukhari dan Muslim, iaitu:

dan telah datang beberapa khabar yang banyak pada menyatakan kelebihannya, setengah daripadanya khabar Bukhari dan Muslim:

صلوة الجمعة أفضل من صلاة اللذ بسبعين وعشرين ذراجة

Ertinya bermula sembahyang berjemaah terlebih af'dhal daripada sembahyang seorang dengan dua puluh tujuh darjah.

Selain daripada hadis yang menjelaskan fadhilat solat berjemaah secara umum, pengarang juga membawa maksud daripada hadis yang menjelaskan khusus bagi fadhilat takbiratul ihram bersama imam ketika berjemaah. Pengarang tidak menyebut matan hadis berikut tetapi hanya menjelaskan dengan maksud sahaja. Lihat contoh berikut:

(dan riwayat) daripada Abdul Rahman bin Auf radiallahu anhu bahwasanya datang baginya perniagaan di Mesir empat ratus uted dengan mutannya maka keluar ia mendapatkan akan dia maka lambat berpalingnya hingga loput akan dia takbiratul ihram serta nabi sallallahu alaihi wasallam daripada sembahyang fajar dan mendapat ia akan rasulullah sallallahu alaihi wasallam di dalam rukuk pada rakaat pertama maka tatkala selesai ia daripada sembahyang bersedekah ia akan empat ratus uted yang datang di Mesir itu sekaliannya di dalam sabillah kemudian maka sembah ia ya Rasulullah aku perbuat begini-begini maka adakah tercapai aku akan pahala takbiratul ihram sabdanya tiada maka sembah ia ya Rasulullah aku jadikan barang yang di atasnya daripada segala mata benda sekalianya di dalam sabillah adakah tercapai aku akan pahalanya sabdanya tiada maka sembah ia adalah di atas tiap-tiap jamal itu seorang sahaya bagiku aku merdeka akan dia bagi wajhullah taala adakah mencapai aku akan pahalanya sabdanya tiada kemudian sabdanya hai Abdul Rahman jika lau ada dunia dan barang yang di dalamnya daripada harta kamu dan engku jadikan dia di dalam sabillah tiada tercapai kamu akan kelebihannya”.

(3) Penjelasan Kisah Salaf as-Soleh terhadap Solat Berjemaah: Setelah menjelaskan fadhilat solat berjemaah melalui hadis-hadis Rasulullah S.A.W, pengarang membawa beberapa kisah tauladan daripada para salaf as-soleh yang menunjukkan keprihatinan mereka terhadap solat berjemaah. Antara kisah yang dibawa oleh pengarang ialah:

dan telah membilang salaf akan loput sembahyang berjemaah akan bala dan adalah setengah salaf keluar ia pergi ke kebun tamar baginya kemudian balik ia tiba-tiba manusia sudah sembahyang asar maka mengucap ia inna lillah wa inna ilaihi raa'iu loput dahaku sembahyang jemaahini maka ia pun jadikan kebunya sedekah kepada miskin-miskin ganti kerugiannya.

Kisah salaf as-soleh tersebut tidak dicatat secara jelas mengenai nama dan zaman berlakunya kejadian tersebut. Juga kisah daripada Abdullah bin Umar al-Qawariri *rahimahullahu Taala* yang ketinggalan solat isyak secara berjemaah. Demikian keprihatinan para salaf as-soleh terhadap solat berjemaah yang cuba dijelaskan oleh pengarang. Kedudukan ibadat mereka cuba dipraktikkan sebagaimana yang dijelaskan dan diajar oleh Rasulullah S.A.W.

(4) Menukil Pendapat Ulama-ulama Muktabar Syafi'iyyah: Penulis melihat bahawa pengarang lebih cenderung untuk mengambil pendapat-pendapat daripada beberapa ulama muktabar dalam mazhab Syafi'e. Antara mereka yang menjadi sandaran beliau ialah:

- Al-Imam Ibnu Hajar: Antara contoh pendapat yang dinukilkannya daripada ulama agung ini ialah:

- “...dan di sisi Ibn Hajar tak dapat tidak daripada berlafaz tiada memada dengan diam...”.
- Syeikh al-Baghawi: Lihat nukilan pengarang pada mengambil pendapat daripada ulama ini: “...dan diuzurkan dia ketinggalan dengan imam hingga tiga rukun yang panjang juga atas perkataan Syeikh Rafi'e dan Nawawi dan Baghawi...”.
- Al-Imam al-Ramli: Pengarang mengambil pendapat Imam Muhammad al-Ramli pada masalah reda maknum dengan imam yang memanjangkan rukun, dengan katanya: “...melainkan jika reda dengan memanjangnya oleh maknum yang mahsur dengan berlafaz atau diam serta mengetahui imam dengan reda mereka itu di sisi Muhammad Ramli...”.
- Syeikh al-Rafi'e: Lihat nukilan pengarang pada mengambil pendapat daripada ulama ini: “...dan diuzurkan dia ketinggalan dengan imam hingga tiga rukun yang panjang juga atas perkataan Syeikh Rafi'e dan Nawawi dan Baghawi...”.
- Syeikh al-Islam Zakaria al-Ansari: Berikut petikan pengarang pada mengambil pendapat daripada Syeikh Zakaria al-Ansari: “...dan jika nyata punah sembahyang pertama tiada memadai oleh yang kedua gantinya atas muktamad sisi Nawawi dan Ibn Hajar khilaf bagi Syeikh al-Islam Zakaria kerana mengikut bagi Ibn I'mad dan Ghazali katanya memada ganti yang kedua jika ia niat sembahyang yang kedua akan fardhu...”.
- Ibnu I'mad: Berikut petikan pengarang pada mengambil pendapat daripada Ibnu I'mad: “...khilaf bagi Syeikh al-Islam Zakaria kerana mengikut bagi Ibnu I'mad dan Ghazali katanya memada ganti yang kedua jika ia niat sembahyang yang kedua akan fardhu...”.
- Al-Habib Abdullah al-Haddad: Kata-kata al-Habib dipetik oleh pengarang dalam permasalahan saf solat, dengan kata beliau: “...dan telah berkata Saidina al-Habib Abdullah al-Haddad di dalam kitab Nashaihnya bermakna...”.
- Syeikh Tajuddin al-Subki: Hal ini dapat dilihat apabila pengarang membincarkan permalasahan mengikut anak zina dan seumpamanya sebagai imam, dengan kata beliau: “...dan telah memilih oleh Subki dan mereka yang mengikutnya akan ternafi makruh apabila teruzur jemaah melainkan di belakang mereka yang tersebut...”.
- Khatib al-Syarbini: Petikan daripada pengarang pada menukilkan pendapat Khatib al-Syarbini, ialah: “...dan yang berlaku atasnya Syeikh Ramli dan seumpamanya Khatib al-Syarbini bahwasanya ia seperti muafiq...”.
- Al-Imam al-Nawawi: Antara rujukan pengarang kepada ulama agung ini ialah: “...dan tiada dapat fadhilat jumaat bagi mereka yang meninggalnya dengan uzur kata Nawawi di dalam Majmuk...”.

Mereka yang disebut itu merupakan antara ulama Syafi'iyyah yang dijadikan sumber rujukan terutamanya dalam masalah-masalah fekah. Daripada kesemua ulama tersebut, pengarang lebih cenderung kepada pendapat daripada dua ulama besar iaitu Syeikh Ibnu Hajar dan Syeikh Ramli. Ini dapat dilihat melalui majoriti pendapat kedua-dua ulama masyhur tersebut digunakan oleh Haji Abdul Rahman.

(5) Penggunaan Bahasa Tempatan yang Mudah Difahami:

Pada penelitian penulis, pengarang menggunakan beberapa perkataan yang digunakan oleh masyarakat tempatan negeri Kelantan. Loghat yang diguna oleh pengarang memudahkan pemahaman para pembaca lebih-lebih lagi mereka yang memahami loghat ini. Dari sudut yang lain, penulis melihat bahawa pendekatan ini merumitkan mereka yang tidak memahami dengan baik loghat tersebut. Bahasa yang digunakan ini berulang-ulang pada beberapa tempat dalam karya beliau. Secara keseluruhan, pengarang menggunakan 15 patah perkataan dari loghat negeri Kelantan dan perkataan tersebut berulang-ulang pada beberapa tempat. Antara contoh perkataan yang digunakan ialah:

- Tupang bermaksud Tumpang: “...dan adalah Abdullah bin Umar al-Qawariri rahimahullah Taala tiada meluput akan dia sembahyangjemaah kemudian datang ke rumahnya seorang tupang berhenti...”.
- Bergaduh bermaksud Bersegera: “...dan adalah Abdullah bin Umar al-Qawariri rahimahullah Taala tiada meluput akan dia sembahyangjemaah kemudian datang ke rumahnya seorang tupang berhenti maka bergaduh ia dengan sebabnya...”.
- Dikatuk bermaksud Ditutup: “...dan jika dikatuk pintu-pintu...”.

Perkataan-perkataan tersebut merupakan perkataan yang sering digunakan oleh masyarakat Kelantan umumnya dalam percakapan sehari-hari. Maka keistimewaan kitab Pedoman Solat Berjemaah salah satunya pada loghat Kelantan yang diketengahkan dalam penulisannya sekaligus menambahkan karya ilmiah daripada ulama Kelantan.

(6) Penggunaan Istilah dalam Bahasa Arab:

Penulisan beliau dapat dilihat mempunyai pengaruh penulisan Arab dan bagi penulis hal ini tidak mustahil kerana faktor pendidikan beliau menjadi salah satu sebab pengaruh tersebut wujud. Pengarang menggunakan beberapa istilah tertentu dalam bahasa Arab tanpa menterjemahkannya dalam bahasa Melayu melainkan sebilangan kecil sahaja yang diterjemahkan maksudnya. Beberapa istilah yang digunakan telah dimaklumi dan masyhur penggunaannya di kalangan penuntut ilmu secara khusus dan masyarakat awam umumnya. Bahkan

beberapa istilah tersebut memang sudah digunakan dengan meluas di kalangan masyarakat. Secara keseluruhan istilah yang digunakan oleh pengarang adalah berkisar dalam lingkungan fiqh solat.

Dalam masalah solat berjemaah, istilah ‘نیة مفارقة’ sudah tidak asing lagi. Umumnya mengetahui bahawa istilah tersebut menunjukkan keadaan maknum yang berniat untuk keluar daripada mengikuti imam dan meneruskan solat dalam keadaan sendirian dengan sebab-sebab tertentu. Manakala maksudnya secara harfiyah iaitu satu-persatu, istilah tersebut membawa erti niat bercerai.

Pengarang juga menyebut beberapa kali kalimah ‘محصور’ yang dikhurasukan kepada bilangan maknum yang boleh dibilang jumlahnya pada adat. Selain itu kalimah ‘اکمل، افضل، تحرم’ juga digunakan berulang-ulang di beberapa tempat oleh pengarang. Daripada sejumlah istilah dan kalimah yang digunakan pengarang, hanya beberapa sahaja yang diterjemahkan maksudnya. Contohnya seperti istilah yang ‘رابطة’ , pengarang langsung menerangkan maksudnya iaitu ‘yang menambat’. Istilah ini bagi masalah kedudukan imam dan maknum yang berbeza tempat kedudukan ketika solat, maka maknum yang berdiri berbetulan dengan pintu menjadi pengikat kepada maknum yang berada di luar binaan. Secara keseluruhan penggunaan kalimah dan istilah Arab yang digunakan oleh pengarang tidak diterjemahkan maksudnya.

(7) Merujuk Kitab Muktabar Mazhab Syafi'e: Pengarang menjadikan beberapa kitab muktabar dalam mazhab Syafi'e sebagai rujukan beliau. Walaupun pengarang tidak mencatat rujukan secara khusus, akan tetapi beliau menyebut beberapa kitab dan juga menukilkan pendapat daripada kitab-kitab tersebut. Antara kitab yang dijadikan rujukan oleh pengarang ialah:

- Tuhfat al-Muhtaj Syarh al-Minhaj: Antara nukilan pendapat yang diambil daripada kitab tersebut ialah: “...khilaf bagi Jam'i Muhaqqiqin bahawasanya orang masbuk itu tiada diuzurkan kerana taksirnya dan menjazam dengan demikian itu oleh Ibn Hajar di dalam Tuhfat...”.
- Nihayat al-Muhtaj Syarh al-Minhaj: Antara tempat yang dirujuk oleh pengarang dalam kitab ini ialah pada permasalahan berdiri beseorangan di belakang saf tanpa sebarang keuzuran yang mengakibatkan luput fadhilat jemaah, dengan kata beliau: “...dan dengan ini diketahui akan dhoif perkataan mereka yang berkata tidak luput fadhilat jemaah sini kecuali kerana uzur seperti waktu panas dengan masjidil haram maka tiada makruh dan tiada taksir seperti barang yang zahir pada Tuhfat, Nihayat begitulah.”.
- Nasih al-Diniah: Kata-kata al-Habib yang dipetik oleh pengarang dalam kitab tersebut ialah: “...dan telah berkata Saidina al-Habib

Abdullah al-Haddad di dalam kitab Nashaihnya bermakna...”.

- Fath al-Jawwad Sharh al-Irshad: Antara petikan daripada pengarang daripada kitab tersebut ialah: “...dan berkata Ibn Hajar di dalam Syarh Irsyad...”. Selain itu, dinukilkan daripada kitab Fath Jawwad ialah: “...tiada luput kesemua sembahyang berkata Ibn Hajar di dalam Fath Jawwad...”.
- Kitab al-Majmuk: Pengarang merujuk kepada kitab ini pada khatimah kitab. Lihat kenyataan berikut: “...dan tiada dapat fadhilat jumaat bagi mereka yang meninggalnya dengan uzur kata Nawawi di dalam Majmuk...”.

(8) Menyebut Khilaf bagi Masalah Tertentu:

Timbul perbezaan hukum bagi permasalahan semasa samada berkaitan dengan ibadat, muamalat dan sebagainya disebabkan kemampuan ulama berijihad dengan ilmu masing-masing. Hikmahnya khilaf tersebut membawa rahmat kepada masyarakat umum berkaitan sesuatu permasalahan hukum. Melalui penitian penulis terhadap kitab *Pedoman Solat Berjemaah* ini, pengarang ada menyebut khilaf bagi sesuatu masalah dengan pendapat daripada beberapa ulama Syafi'iyyah yang masyhur. Berikut merupakan antara masalah khilaf yang diketengahkan oleh pengarang dalam karya beliau.

Sebagai contoh khilaf yang disebut oleh pengarang adalah sebagaimana masalah imam yang mengambil sunat-sunat hajat dan ab'ad dengan sempurna maka memerlukan redha atau persetujuan daripada maknum yang mahsur (jumlah maknum yang dapat dianggar). Lihat contoh berikut: “...dan jangan mengambil akan terlebih akmal melainkan jika redha dengan memanjangkan oleh maknum yang mahsur dengan berlafaz atau diam serta mengetahui imam dengan redha mereka itu disisi Muhammad Ramli dan sisi Ibn Hajar tak dapat tidak daripada berlafaz tiada memada dengan diam...”. Contoh lain yang disebut oleh pengarang bersama dengan khilaf hukumnya ialah pada masalah mendahului maknum akan imam pada rukun perbuatan (fi'l'i). Lihat contoh berikut: “...dan mendahului dengan setengah rukun makruh di sisi Ibnu Hajar dan haram juga di sisi Syeikh Ramli dalam Nihayah dan Khatib Sharbini dalam Mughni..”.

(9) Menghuraikan Beberapa Masalah Tertentu:

Konsep yang dibawa oleh pengarang di sini lebih kepada bentuk *ta'liq*. Kaedah ini banyak digunakan oleh ulama dalam menghurai lebih terperinci sesuatu masalah. Bagi beberapa tempat yang kesamaran maksudnya, pengarang menjelaskan maksudnya dengan huraian di tepi kitab. Akan tetapi pengarang hanya meletakkan pada dua tempat dan dua masalah sahaja bagi huraian maksud di tepi kitab beliau. Lihat contoh berikut:

qauluhu dan pada tinggal...

Dan seperti sujud sahwī dan wajib padanya muafakat pada buat tiada pada tinggal maka apabila meninggal akan dia oleh imam sunat bagi makmum sujud kemudian daripada salam imamnya dan sebelum daripada salamnya.

Pengarang menjelaskan maksud tersebut bagi masalah yang ketiga daripada dua belas syarat qudwah iaitu syarat mengikut imam, sebagaimana yang disebut oleh pengarang: “..dan ketiganya muafakat makmum dengan imam pada segala sunat-sunat yang jahat menyalahinya seperti sujud tilawah maka wajib muafakat pada buat dan pada tinggal”.

Tempat yang keduanya, dihurai oleh pengarang juga pada tepi penjuru kiri kitab beliau dengan katanya:

qauluhu batal sembahyangnya

Dan jika memperbaiki imam akan qunut harus bagi makmum meninggalnya dan sujud ia dengan sengaja dan menanti ia akan imam di dalam sujud.

Huraian ini bagi masalah dalam solat subuh pada kedudukan qunut, sebagaimana yang disebut oleh pengarang: “...maka jika menyalahi makmum akan imam kerana membaca qunut dan tiada turun ia bagi sujud yang pertama melainkan kemudian daripada tunduk imamnya bagi sujud yang kedua nescaya batal sembahyangnya”.

KESIMPULAN

Karya-karya fiqh dalam mazhab Syafi'i terutamanya yang bertulisan Jawi adalah antara penyumbang kepada pendidikan fiqh di alam Melayu. Kesinambungan yang diteruskan oleh para ulama Nusantara memastikan perjalanan ilmu fiqh sampai kepada generasi mendatang adalah antara sumbangan yang perlu dihargai. Sekalipun lambakan karya-karya kontemporari dalam bahasa Rumi, ini tidak akan menjelaskan kualiti dan prestasi karya ulama dalam tulisan Jawi.

NOTA HUJUNG

- ¹ Haji Mat Daud, adik Haji Abdul Rahman. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ² Haji Mat Daud, adik Haji Abdul Rahman. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ³ Muhammad bin Jusoh (1994/95), *Tuan Guru Haji Abdul Rahman bin Haji Che Wan seorang Tokoh Ulamak Pondok*, latihan ilmiah, Universiti Kebangsaan Malaya, h.47.
- ⁴ Haji Mat Daud, adik Haji Abdul Rahman. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ⁵ Muhammad bin Jusoh (1994/95), *op-cit*, h. 45-46.
- ⁶ Lukman bin Haji Abdullah, Temu bual pada 25 Februari 2012. Dr. Luqman Bin Haji Abdullah menjawat jawatan Pensyarah Kanan Jabatan Fiqh dan Usul, Akademi Pengajian Islam Universiti

Malaya, merupakan cucu kepada Haji Abdul Rahman pengasas Pondok Lubuk Tapah dan kini mengantikan ayah beliau Haji Abdullah sebagai mudir pondok tersebut.

- ⁷ Haji Mat Daud, adik Haji Abdul Rahman. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ⁸ Pengasuh, jamadilawal-jamadilthani 1429 H, September –oktober 1998.
- ⁹ Muhammad bin Jusoh (1994/95), *op-cit*, h. 49.
- ¹⁰ Muhammad bin Jusoh (1994/95), *op-cit*, h. 51.
- ¹¹ Hj Abdul Rahim bin Hj Abdul Rahman, tenaga pengajar Pondok Lubuk Tapah. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ¹² Hj Abdul Rahim bin Hj Abdul Rahman, tenaga pengajar Pondok Lubuk Tapah. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ¹³ Haji Abdul Rahim bin Haji Abdul Rahman, tenaga pengajar Pondok Lubuk Tapah. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ¹⁴ Muhammad bin Jusoh (1994/95), *op.cit*, h. 61-63.
- ¹⁵ Mohd Zaidi bin Abdullah, Ketua Penyelidik, Akademi 'Ulum Pondok dan Pencerahan Tamadun. Temu bual pada 16 Mac 2012.
- ¹⁶ Muhammad bin Jusoh (1994/95), *op.cit*, h. 63-64.
- ¹⁷ Muhammad bin Jusoh (1994/95), *op-cit*, h.65-67.
- ¹⁸ Haji Abdul Rahim bin Abdul Rahman, tenaga pengajar Pondok Lubuk Tapah. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ¹⁹ Muhammad Yunan Mahmud (1989), *Riwayat Hidup Tokoh Ulama Kelantan*, Kota Bharu: Yayasan Islam Kelantan, cet. 1, h.103.
- ²⁰ Abd Rahman hj Abdullah, (1998), *Pemikiran Islam di Malaysia*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, h.415.
- ²¹ Lihat majalah Pengasuh, Jamadilawal-Jamadilthani 1429 H, September –Okttober 1998M, Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Negeri Kelantan, h. 30.
- ²² Haji Abdul Rahim bin Haji Abdul Rahman, tenaga pengajar Pondok Lubuk Tapah. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ²³ Muhammad bin Jusoh (1995), *op-cit*, h.110.
- ²⁴ Haji Mat Daud, adik Haji Abdul Rahman. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ²⁵ Mohd Zaidi bin Abdullah, Ketua Penyelidik, Akademi 'Ulum Pondok dan Pencerahan Tamadun. Temu bual pada 16 Mac 2012.
- ²⁶ Muhammad Yunan Mahmud (1989), *Riwayat Hidup Tokoh Ulama Kelantan*, Kota Bharu: Yayasan Islam Kelantan, cet. 1, h.103.
- ²⁷ *Ibid*, h.101.
- ²⁸ *Ibid*, h.102.
- ²⁹ Muhammad bin Jusoh (1995), *op-cit*, h.109.
- ³⁰ Muhammad Yunan Mahmud (1989), *op-cit*, h.104.

- ³¹ Haji Abdul Rahim bin Haji Abdul Rahman, tenaga pengajar Pondok Lubuk Tapah. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ³² Haji Abdul Rahim bin Haji Abdul Rahman, tenaga pengajar Pondok Lubuk Tapah. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ³³ Haji Mat Daud bin Haji Che Wan, adik Haji Abdul Rahman. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ³⁴ Muhammad bin Jusoh (1995), *op-cit*, h.108.
- ³⁵ Muhammad Yunan Mahmud (1989), *op-cit*, h.103.
- ³⁶ Haji Abdul Rahim bin Haji Abdul Rahman, tenaga pengajar Pondok Lubuk Tapah. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- ³⁷ Haji Abdul Rahim bin Haji Abdul Rahman, tenaga pengajar Pondok Lubuk Tapah. Temu bual pada 29 Februari 2012.
- Majalah Pengasuh, Jamadilawal-Jamadilthani 1429 H, September –Okttober 1998M, Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Negeri Kelantan.
- Abd Rahman hj Abdullah, (1998), *Pemikiran Islam di Malaysia*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, h.415.
- Muhammad Yunan Mahmud (1989), *Riwayat Hidup Tokoh Ulama Kelantan*, Kota Bharu: Yayasan Islam Kelantan, cet. 1, h.104.

Temu Bual

Lukman bin Haji Abdullah, Pensyarah Kanan Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya Kuala Lumpur.Temu bual pada 25 Februari 2012.

Haji Mat Daud, adinda Haji Abdul Rahman. Temu bual pada 29 Februari 2012.

Hj Abdul Rahim bin Hj Abdul Rahman, tenaga pengajar Pondok Lubuk Tapah. Temu bual pada 29 Februari 2012.

Mohd Zaidi bin Abdullah, Ketua Penyelidik, Akademi 'Ulum Pondok dan Pencerahan Tamadun. Temu bual pada 16 Mac 2012.

RUJUKAN

- Muhammad bin Jusoh (1994/95), *Tuan Guru Haji Abdul Rahman bin Haji Che Wan Seorang Tokoh Ulamak Pondok*, latihan ilmiah, Universiti Kebangsaan Malaysia, h.47.
- Hj. Abdul Rahman bin Hj. Che Wan (1969), *Pedoman Solat Berjemaah*, Patani: Matba'ah bin Halabi.